

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

חנוכה ופרשת מקץ, תשס"ה
מספר 578

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו" (מא:לז)

בסיפור חלומותיו של פרעה ממשיכה ההשגחה האלוקית ללוות את יוסף ולהרים אותו מבור הכלא אל אחת המשרות הרמות בממלכה המצרית. התערבות זו נעשית בסמוי וכמו בהתנהלות טבעית, ורק רמזי הכתוב הזרויים בין שיטיו מבהירים מדוע האמין פרעה לפתרון חלומותיו בידי יוסף והפקיד את כלכלת מצרים בידו.

פרעה נרעש ממה שראה בחלומותיו: "וַיְהִי בְבֹקֶר, וַתִּפְעֶם רוּחוֹ" (פס' ח). הוא חש שאין זה חלום רגיל. מופעיו של הצירוף 'פעם רוח' מופיעים בהקשר לכוח אלוקי, כך בסיפורו של שמשון (שופ' יג:כה), וכך בחלומו של נבוכדנאצר, שם ההקשר הוא נבואי במובהק (דניאל ב:א-ג). במילים אחרות, פרעה חולם חלום, הוא חש שאין זה חלום רגיל ועל כן הוא מבקש להתייעץ עם כל המומחים בתחום: "וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת-פֶּלְחַרְטְמֵי מִצְרַיִם, וְאֶת-פֶּלְחַכְמִיָּה" (פסוק ח). פעמיים מופיעה תיבת 'כל', להדגיש, שלא בקומץ חרטומים וחכמים הוא ביקש להתייעץ, כי אם בכולם.

פרעה אינו מרוצה מדברי אנשי המקצוע שלו. ברוח זו מבאר הרלב"ג את המשפט: "ואין פותר אותם לפרעה", רוצה לומר שלא היה אחד מהם פותר אותם באופן שיתיישב הפתרון ההוא בלב פרעה."

הרמז הבא מצוי בהמלצתו הנבוכה של שר המשקים. מימוש פתרון חלומו של השר הוא הוכחה ניצחת ליכולתו המופלאה של יוסף לפתור חלומות. פרעה אינו חושד בשר שלו, שהרי סיפורו מעורר את זיכרון חטאיו והדבר עלול להזיק לו. חיזוק להמלצתו של השר ניתן ברישא של הפרק: "וַיְהִי, מִקֵּץ שְׁנַתִּים יָמִים" (א), כלומר: חלף זמן רב מאותו אירוע מביש, אבל מימוש החלום שריר וקיים.

בניגוד לחרטומי מצרים וחכמיה, שכוחם בכשפים ובמאגיה, העביר יוסף את מרכז הכובד לידי של 'האלוקים' המופיע בשמו האוניברסאלי. שם העצם 'אלוקים' מופיע ארבע פעמים בדיאלוג שמתנהל בין יוסף לפרעה. יוסף מפקיע את פענוח החלום מידי האדם ומפקיד אותו בידי הא-ל, האחראי על האנושות כולה: "אֵל-לֵהִים, יַעֲנֶה אֶת-שְׁלוֹם פְּרַעֲהָ" (פס' טז). ומבאר הרשב"ם בגישתו הבהירה והפשטנית: "אינו תלוי בי, אלא הקב"ה יודיענו לפתור שלומך". הביטוי: "שלום פרעה" מרמז לפתרון האופטימי, וכבר אמרו חז"ל ש"החלומות הולכים אחר הפה". הווה אומר ש"שלום פרעה", תלוי בטיב הפתרון שיצא מפיו של יוסף.

יד ההשגחה מובילה את פרעה עצמו, לסייע ליוסף בפתרון חלומותיו. סיוע זה עולה מהשוואת גרסת הכתוב המתאר את החלומות, כפי שסופרו ליוסף על ידי פרעה, עם זו שנתנה לחרטומים:

גרסה ראשונה של החלומות (פסוקים א-ז)	גרסה שנייה של החלומות (פסוקים יז-כד)
וְהִנֵּה שְׁבַע אֲחֵרֹת, עֹלֹת אֲחֵרִיָּהן מִן-	וְהִנֵּה שְׁבַע-פְּרוֹת אֲחֵרֹת, עֹלֹת אֲחֵרִיָּהן, דְּלוֹת

<p>וְרַעוֹת תֵּאָר מְאֹד, וְרַקוֹת בְּשָׁר: לֹא-רְאִיתִי כִּהְיֵה בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם, לְרַע. וַתֵּאכְלֵנָה, הַפְּרוֹת, הַרְקוֹת וְהַרְעוֹת אֶת שְׂבַע הַפְּרוֹת... הַבְּרִיאֹת. וַתִּבְאֵנָה אֶל-קַרְבְּנָה, וְלֹא נֹדַע כִּי-בָאוּ אֶל-קַרְבְּנָה, וּמְרִאִיָּהוּן נַע, פֶּאֶשֶׁר בַּתְּחֵלָה.</p>	<p>הַיָּאֵר, רַעוֹת מְרָאָה, וְדַקּוֹת בְּשָׁר; וַתַּעֲמִדְנָה אֶצֶל הַפְּרוֹת, עַל-שֵׁפֶת הַיָּאֵר. וַתֵּאכְלֵנָה הַפְּרוֹת, רַעוֹת הַמְרָאָה וְדַקּוֹת הַבְּשָׂר, אֶת שְׂבַע הַפְּרוֹת יְפֹת הַמְרָאָה וְהַבְּרִיאֹת; וַיִּיקֶץ, פְּרָעָה.</p>
--	--

שני עניינים בולטים בהשוואה זו (קיימים עוד הבדלים אחדים, אבל לא נדון בהם בסקירה זו). המלך מודה באוזני יוסף שנדהם מאד מהמראה האיום ויוצא הדופן של הפרות, אשר לא ראה כדוגמתן לרוע (פס' יט). משפט זה מדגיש תופעה חד פעמית. עוד מספר המלך שהוא נותר המום מהעובדה שאחרי האכילה הא-נורמלית נשארו הפרות צנומות ורעות כמו לא בלעו את הפרות השמנות: "ומְרִאִיָּהוּן נַע, פֶּאֶשֶׁר בַּתְּחֵלָה" (פס' כא). הערה זו על האכילה המוזרה, מהווה סיוע מכריע ליוסף בפתרון החלום: "הִנֵּה שְׂבַע שָׁנִים בָּאוֹת שְׂבַע גְּדוֹל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וְקָמוּ שְׂבַע שָׁנֵי רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁפַח כָּל הַשָּׂבַע" (פס' כט-ל).

זאת ועוד, דמיון החלומות הטריד, מן הסתם, את שלוות רוחו של פרעה, והנה אומר לו יוסף שאין לחפש שני פתרונות לשני החלומות מפני ש"חֲלוֹם פְּרָעָה אֶחָד הוּא" (פס' כה), ואת הישנות החלום הוא מסביר בנחישותו של הא-ל לקיים את דברו (פס' לב). עוד מבהיר יוסף שהחלום שייך לתחום החלומות הנבואיים הצופנים בחובם את העתיד והם עומדים להתגשם: "אֵת אֲשֶׁר הָאֵל-לֵהִים עָשָׂה, הַגִּיד לְפְרָעָה" (פס' כה).

פתרון החלומות מתקבל באהדה אצל פרעה ועבדיו מטעמים נוספים:

מן המפורסמות שאנשים חולמים על נושאים המטרידים אותם בחיי היום יום, וכן - החלום מופיע בסמלים. פרעה מקיף בחלומו את הביטויים החשובים ביותר של המשק המצרי: כלכלת מצרים תלויה בגיאור, והפרות והשיבולים הם ביטוי מובהק למזונם של איכרי מצרים, שאימת הבצורות מרחפת עליהם. פתרונו של יוסף עונה א"כ לחרדות שהטרידו את רוחו.

יוסף אינו מסתפק בפענוח החלומות. באמצעות השימוש בתיבת "ממהר" (פס' לב), ובהדגשת נחישותו של הא-ל לבצע את החלטתו, הוא יוצר תחושת בהילות. בנשימה אחת ומבלי שנתבקש לכך על ידי המלך, הוא פורש את תכניתו הכלכלית (פסוקים לג-לו). תכנית זו כוללת עקרונות מספר, אותם הוא מפרש באופן מושכל. לפי תכניתו יש להפקיד על ארץ מצרים אדם נבון שיסתייע בפקידות יעילה, והוא ירכז מפעל כלכלי-ארצי של אגירת תבואות בשנות השפע. התכנית שמרכזת את כל היבול "תחת יד פרעה" (פס' לה), מעצימה את מעמדו של המלך ואת עושרו.

התלהבותו של פרעה והמהירות שבה הוא קיבל את דבריו של יוסף מצביעות על ניצחונה של התכנית האלוקית והתממשותה בידיו של יוסף.

ד"ר חיה בן איון
 גבעת שמואל